

KAKO JE MIROSLAV VAUPOTIĆ ČITAO HRVATSKE ČASOPISE?

1.

Studij časopisa kao medija, posebice njegova odnosa prema književnosti, u nas je sve doskora bio u drugome planu znanstvenoga interesa. Nakon impulsa koji je u tome smislu dao Ivo Hergešić svojom knjižicom *Hrvatske novine i časopisi do 1848.* pomalo već davne 1936. godine i historiografskoga tretiranja časopisa u sklopu Barčeva pregleda o književnosti ilirizma 1954. prvi znanstvenik kojemu će književni časopisi biti glavno područje istraživačkoga interesa bio je Miroslav Vaupotić (1931. – 1987.).¹

Miroslav Vaupotić bio je docent na Katedri za noviju hrvatsku književnost zagrebačkoga Filozofskog fakulteta, autor dvojezičnoga hrvatsko-engleskoga pregleda *Suvremena hrvatska književnost* (1966), prvoga takve vrste u nas, i s Krstom Špoljarom suurednik prvo dvaju časopisa – *Literature* i *Galerije* (Zagreb, 1952.), a potom i *Književnog godišnjaka* s posebnim koautorskim prilogom o pseudonimima (1961) – također po mnogo čemu pionirskim projektom.² Unutar svojega užega područja, a to je bila hrvatska književnost između dvaju svjetskih ratova, može se reći da je bio specijalist za Krležu (*Siva boja smrti*, 1974.), hrvat-

---

¹ Usp. moje članke *Hergešićev doprinos hrvatskome časopisoslovlju* u zborniku Mirka Tomasovića (ur. T. Bogdan i C. Pavlović) (Zagreb, 2008., str. 27-450) i *Barčevi časopisi* u zborniku Stanislava Marijanovića *Zavičajnik* (ur. M. Tatarin), Osijek, 2005., str. 121-129, odnosno ovdje u knjizi!

² Usp. moj članak *Časopisi Krste Špoljara*, Nova Istra, 1-2, 2013, str. 132-141!

ske muslimanske pisce (*Izabrana djela* Hasana Kikića u ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, Zagreb 1969. te članci o M. Čazimu Čatiću, A. Muradbegoviću, A. Nametku i R. Ramiću) i za časopise. Njegova anglistička kompetencija, istraživačka strast i zavidna memorija uvelike su ga razlikovali od ostalih mu katedarskih kolega Ive Frangeša, Miroslava Šicela, Nikole Milićevića, pa i Stanka Lasića. No, razlikovao se i po još nečemu: pratio je i tadašnju hrvatsku produkciju koja je nastajala u krugu Katoličke crkve i u emigraciji, štoviše, u “Maruliću” je surađivao pod pseudonimom Luka Imbrišimović, a navodno anonimno i u Nikolićevoj emigrantskoj “Hrvatskoj reviji”.³ Osebujuan, nacionalno eksponiran i nimalo oportun navukao je na sebe pozornost tadašnjega režima. Umro je 1987., u 56. godini života, za jednoga znanstvenika u naponu snage, ostavivši iza sebe tek torzo po mnogo čemu pionirskoga, sasvim sigurno velikoga i razasutoga, pa u tome smislu donekle i nepoznatog djela. To se u prvome redu odnosi na njegova istraživanja novina i časopisa kojima je posvetio, prema vlastitim riječima, preko dvadeset godina rada.⁴

Osim tragova marginalija po stranicama hrvatskih tiskovina u fundusu uglavnom fakultetske i zagrebačke Nacionalne i sveučilišne knjižnice ostavio je fundamentalnu raspravu *Časopisi od 1914-1963*. koju je prije *Panorame hrvatske književnosti 20. stoljeća* (1965; ur. V. Pavletić) već 1951. bio najavio u vinkovačkoj “Književnoj reviji”, a najvećim dijelom i objavio u “Zadarskoj reviji” i “Razlogu” 1962. – 1963.⁵ U “Republici” 1963. objavio

³ Na Vaupotićevu osebujujnost podsjetila je posthumna mu knjiga *Portret kritičara kao pedesetgodišnjaka* (Zagreb, 1990.), zapravo zbirka pjesama koje je Vaupotić također pisao što, u okvirima nacionalne književne historiografije, izaziva usporedbu s A. Barcem i njegovim pjesmama u autobiografskoj mu knjizi *Bijeg od knjige* (Zagreb, 1965).

⁴ Usp. moj pogovor u knjizi Miroslava Vaupotića *Panonske teme* (Privlačica, Vinkovci 1994., str. 157-161)!

⁵ U “Zadarskoj reviji” br. 3, 1964. – Poglavlje *Sumrak i kraj građanskih časopisa (1939-1945)* iz “Zadarske revije” br. 3, 1964. na str. 236-239 nije pretiskano u *Panorami*.

je studiju *Krležini književni časopisi*, kasnije pretiskanu u *Krležinu zborniku* (1973.) i uvrštenu u autorsku mu knjigu *Siva boja smrti*, a u “Studentskom listu” članak *A. Cesarec, urednik i suradnik časopisa i novina*. Sljedeći svoj rad o časopisima pod naslovom *Vrijednost i značenje lijevih časopisa i novina u hrvatskoj književnosti četrdesetih godina* Vaupotić je objavio u Matičinoj “Kritici” 1970. kao prilog sa simpozija *Borba za socijalističko sveučilište* koji je u organizaciji Sveučilišnog komiteta Saveza komunista Zagrebačkog sveučilišta, a u povodu Lasićeve netom objavljene knjige *Sukob na književnoj ljevici* bio održan 8. siječnja 1970. Posljednji rad o časopisima Vaupotić je objavio u beogradskoj “Književnoj istoriji” 1973. i to kao prilog diskusiji koja je u povodu projekta *Istorije srpske književne periodike bila održana* iste godine u Udruženja književnika Srbije u Beogradu.

Kako su radovi o Krleži i Cesarcu zapravo izvedeni iz spomenute autorove temeljne studije, uz nju, ostaju dakle prilozi iz “Kritike” i “Književne istorije” kao glavni Vaupotićevi radovi o ovoj temi.

I danas nenadmašna po mnogim svojim aspektima, Vaupotićeva studija *Časopisi od 1914-1963.* u prvome redu prvi je i do danas najopširniji pregled periodičke produkcije gotovo pedesetogodišnjega i ujedno najdinamičnijega razdoblja hrvatske kulture, mjesto koje otvara brojna književnopovijesna, teorijska i metodološka pitanja te potiče nova istraživanja.⁶ Usustavljajući perio-

---

⁶ Svoju studiju Vaupotić je popratio ovom bilješkom: “Ovaj opširni informativno-kritički pregled o časopisima u hrvatskoj književnosti XX stoljeća (preciznije rečeno od 1914. do danas) zapravo je već četvrta ili peta varijanta jednog dugotrajnog proučavanja, koje već ima svoju malu dugogodišnju povijest. Zamišljen i isprva realiziran još u studentskim danima 1949. kao pregled časopisa svih naših južnoslavenskih književnosti, kasnije prerađivan i dopunjavan, manjim dijelom objavljen u “Književnoj reviji” br. 1 (1951. – Vinkovci) tek je 1958. dobio približnu fizionomiju sadašnjeg teksta na predavanju “Panorame hrvatske književnosti” razdoblja 1914. –1936. Ponovo proširen približno u ovom opsegu i koncepciji za predavanje u Beogradu krajem 1960, tek ispuštanjem nekih tekstova za ilustraciju, ulazi ipak relativno integralno sada u štampu.” – Na kraju nadopunjeno je poglavlje o poslijeratnim časopisima sve do 1963. godine.

dičku produkciju od Prvoga svjetskog rata do suvremenosti, Vaupotić golemu građu kronološki razlaže prema poglavljima koji ujedno otkrivaju i autorovu interpretacijsku poziciju. Nju je sažeo u uvodu u kojemu definira časopise, određuje povijesni okvir svoga istraživanja te izdvaja glavna obilježja i provodi im klasifikaciju.

Prihvaćajući metaforu Stanislava Šimića o časopisima kao “motorima književnosti”, Vaupotić ističe kako “povijesni i estetski kontinuitet uspona ili padova, stagnacije i procvata neke literature najdjelotvornije i najkonkretnije možemo pratiti u književnoj periodici”. Naziva ih “specifičnim instrumentima književne prakse, vodičima duha epohe, nosiocima ideja i umjetničkih težnji klasa, grupa, smjerova, generacija, pa i istaknutih pojedinaca”, a svoj rad vidi kao nastavak poglavlja o časopisima razdoblja hrvatske moderne koji je za isti projekt bio napisao Ivo Hergešić.⁷

Golemu građu koja uvelike nadilazi okvire njegova ionako opsežna pregleda, tj. “povijest i kronologiju časopisa, njihovu evoluciju i mijene, sudbinu i djelovanje njihovih urednika, izdavača i saradnika, razvoj i kolebanje njihovih političkih i umjetničkih profila” smatra materijalom prije svega za “kolektivna, analitička i arhivska prethodna ispitivanja, a tek onda za ovakve sintetske informativno-kritičke panorame”. No kako tih prethodnih, metodološki poželjnih istraživanja i njihovih rezultata nema, vlastito će izlaganje ograničiti na “osnovne smjernice razvoja naše literature između dva rata” i na “pružanje prvih temeljnijih podataka o časopisima” dodajući kako su časopisi već postali popudbina domaćih književnopovijesnih sinteza te predmet specijaliziranih eseja ili članaka.⁸

⁷ Riječ je o Hergešićevom poglavlju *Hrvatska moderna* (str. 43-260) u Pavletičevoj *Panorami hrvatske književnosti XX stoljeća* (Zagreb, 1965) i u sklopu njega potpoglavlju koje je posvećeno časopisima

⁸ Ovdje Vaupotić izrijekom navodi Šimu Vučetića misleći na njegovu *Hrvatsku književnost 1914-1941*. (Zagreb, 1960), dok *Hrvatsku književnost* (Zagreb, 1931.) Mate Ujevića kao drugi mogući izvor, odnosno drugu dotad postojeću “sintezu”, ne navodi.

Dvije su opće značajke časopisne produkcije između dva rata, ističe Vaupotić: njihova brojnost, kao nikad dotad, te sukob – s jedne strane između samih časopisa – naprednih i konzervativnih, s druge pak strane borba s vlastima i cenzurom. Dijelevći ih “prema karakteristikama, smjerovima, ideologiji i svrsi, koja odgovara strukturi društveno-političke i književne povijesti toga razdoblja”, Vaupotić izdvaja nekoliko skupina s glavnim crtama njihove “književne politike”:

1. Građanski, eklektički časopisi: uglavnom apolitični, liberalni i usmjereni na “slobodu stvaranja”, s većinom naprednim piscima kao suradnicima i priložima na prilično visokom nivou, pa su u takvim “literarnim magazinima” objavljuvana vrijedna i važna književna djela kako to pokazuju npr. “Savremenik”, “Vijenac”, “Kritika”, “Hrvatska revija”.
2. Napredni časopisi revolucionara-pojedinca, socijalistički usmjerenih grupa i, kasnije, Komunističke partije Jugoslavije, a podržavaju ili simpatiziraju ideologiju radničkog pokreta poput “Plamena”, “Literature”, “Danasa” ili “Izraza”.
3. Estetski modernistički časopisi različitih struja i izrazitih književnih ličnosti, obično kratkotrajni, a naročito brojni od Prvog svjetskog rata do 1929., primjer su listovi A. B. Šimića ili Micićev “Zenit”.
4. Minorni i efemerni časopisi, korisni za kulturni standard neke sredine, pokrajine ili prosvjetno-staleške organizacije poput đakčkih i omladinske listova (“Omladina”, “Mladost”) te časopisa u manjim centrima (Split, Sarajevo, itd.).
5. Profašistički i nacionalistički časopisi različitih desničarskih građanskih stranaka, koji su javno ili tajno propovijedali ideje hrvatske “samobitnosti” ili rasne umjetnosti poput, npr. “Hrvatska Smotra”.
6. Klerikalni listovi različitih vjerskih organizacija, “Katoličke akcije” i “Kola katoličkih književnika”, koji usprkos dogmat-

skim pogledima imaju vrijednih estetskih ostvarenja, npr. “Hrvatska Prosvjeta” i “Luč”.

7. Ostali časopisi, tj. oni koji nemaju izraziti književni karakter, već su zbornici s povremenim literarnim materijalom poput “Jugoslavenske Njive”, “Nove Evrope” itd.

Osim ovih tipova časopisa, jedna sistematska analiza književnog života, dodaje Vaupotić, morala bi svakako uključiti i dnevnu štampu.⁹

Prije nego prijeđe na analizu pojedinih skupina i njihovih glavnih časopisa, autor najavljuje da će se u svojem pregledu “opširnije pozabaviti historijatom socijalističke ideje oblikovane na stranicama naših literarnih časopisa, a sve ostale spomenut ćemo samo usput da bi zaokružili i dopunili sliku književne atmosfere međuratnog vremena”.¹⁰ Dodaje još jednu specifičnost hrvatske periodike ovoga razdoblja, a to je “bliski kontakt” suvremene hrvatske i srpske književnosti kao nikad ranije te “rušenja granica između naših kulturnih centara”, jer su mnogi hrvatski književnici djelovali u Beogradu i, obratno, srpski u Zagrebu – napose u doba “socijalne literature” (1929. – 1941.).

Polazište Vaupotićeve analize je godina 1914. i početak Prvog svjetskog rata koji je označio “prelom u razvoju svjetske povijesti i kulture”, pa je u tome smislu i “važna prekretnica naše novije književne povijesti”. O tome, sukladno uvodnim tezama,

⁹ Slično je upozoravao i Vaupotićev učitelj Antun Barac u članku *Sto godina novije hrvatske književnosti i “Obzor”*, u: “Obzor” – spomen knjiga 1860 – 1935, Tipografija, Zagreb 1936, str. 254 – 260!

¹⁰ Na društvenoj sceni većeg dijela razdoblja čiju časopisnu produkciju razmatra, osim socijalističke, aktivne su i druge ideologije, naročito nacionalizam i konzervativizam, međutim, Vaupotić prati samo socijalističku čime ne samo da otkriva svoje polazište već i zadani okvir unutar kojega će se – baš kao u Vučetićeve pregledu – kretati (i) vlastita mu kritička misao. Usp. John Schwarzmantel, *Doba ideologije: političke ideologije od Američke revolucije do postmodernih vremena* (preveo S. Premec), AGM, Zagreb, 2005!

najbolje svjedoče književni časopisi, koje – bez obzira na stupanj revolta i pobude – Vaupotić svodi na zajednički nazivnik građanskih časopisa.

Njih je gotovo stotinu koje Vaupotić registrira posvećujući veću pažnju “Savremeniku” Društva hrvatskih književnika, časopisima katoličkog pokreta te časopisima Miroslava Krleže makrirajući ovime ujedno glavne protagoniste međuratne kulturne scene. Prateći historijat časopisa i profile njihovih suradnika, Vaupotić u prvi plan dovodi ideološka, politička i estetska previranja kojima su časopisi podvrgnuti i sami se namećući kao prevladavajući oblik borbe za mjesto i utjecaj u društvenome životu uključujući, dakako, i književnost. Izdvajajući ideologiju s jedne a estetiku s druge strane kulturne slike međuratnoga razdoblja, Vaupotić putem dominantnoga tiskanoga medija ukazuje na strategije koje u ime koncepta novoga svijeta, novog čovjeka i nove umjetnosti djeluju unutar modernističke paradigme i njezina avangardnoga nerijetko maksimalno radikaliziranoga koncepta društvene prakse. Pozicija Vaupotićeva historiografskoga subjekta otkriva angažiranost na strani onih ideja koje nose atribut naprednih, dok sve one druge koje to nisu bivaju ignorirane po logici “krive strane”. Uostalom, autor je u pristupu najavio kako će u prvome planu njegova istraživanja časopisa biti historijat socijalističke ideje, a sve ostale samo usputne. Samo tako može se razumjeti ne samo Vaupotićeva elaboracija “koncentracije naprednih časopisa i ‘sukoba na ljevici’” u poglavlju *Časopisi od 1935-1941(1945)* već i prijelaz u sljedeća dva razdoblja, odnosno poglavlja *XI Časopisi revolucije i obnove (1941-1952)* te *XII Časopisi 1952-1962*. Štoviše, ovo drugo, ujedno u studiji zadnje, Vaupotić naziva *Decenijem stvaralačkog zamaha i časopisnog bogatstva* nijednom ne spomenuvši one časopise koji su svoj kontinuitet pronašli u emigraciji poput “Hrvatske revije”.

2.

Sljedeći svoj rad *Vrijednost i značenje lijevih časopisa i novina u hrvatskoj književnosti četrdesetih godina* (“Kritika”, Zagreb 1970, br. 11, str. 169-183) Vaupotić je smatrao nadopunom vlastitoga “studijskog pregleda” *Časopisi 1914-1963*. Imajući u vidu činjenicu da ga piše 1970. i to u povodu Lasićeva *Sukoba na književnoj ljevici* – koji je bio ne samo kulturni, već i politički događaj u tadašnjoj državi – indikativno je da povratak vlastitoj temi skromno naziva varijacijom “na poznatu temu”, međutim, temu koja je do ovog savjetovanja “tabuirana, nezgodna, dosta *heretička*”:

- ... Problemi, kontroverze, sumnje i nedoumice nastaju, već od nekog najbanalnijeg pitanja, pa tako i meni kao povjesničaru književnosti i posebice istraživaču književnih časopisa, jedno od prvih pitanja i nakon dvadesetgodišnjeg bavljenja tom materijom jest upitno, problemsko: a što su, i koji su to zapravo, u književnosti specifično određeni lijevi ili desni časopisi...

Pozivajući se na “pragmatičke, sociološko-političko objašnjenje” u svojoj spomenutoj studiji, Vaupotić definira kako su lijevi ili napredni časopisi oni koje su vodili revolucionari pojedinci (Krlježa i Cesarec npr.) ili socijalistički, te komunistički usmjerene grupe, a od 1930. oni koji su bili nadzorom KPJ i oni koji su na planu općeg antifašističkog “narodnog fronta” podupirali ili promicali napredne i socijalno revolucionarne ideje. Međutim – dodaje Vaupotić – ovaj relativno zadovoljavajući odgovor vrijedi u sferi sociološko-ideološkog pristupa književnosti i književnim časopisima, ali za estetsku značajku književnih djela nema primarnu, trajnu i bitnu vrijednost.

Prepuštajući ovu antinomiju svakome razmišljanju o odnosu književnosti i ideologije, Vaupotić u povodu Krlježine, a naročito Cesarčeve političke uloge u afirmaciji “nacionalne tradicije” unutar federalističke koncepcije ističe kako je Partija imala uvijek “unitarističku” frakciju, tj. slične ideologe neshvaćanja nacije u klasnom pokretu:

- Za dalju sudbinu lijevog pokreta u nas Hrvata udio Krleže i Cesarca u tim godinama, Krležin estetski, vizionarski nonkonformizam i Cesarčevo nacionalno-didaktično mesijanstvo, koje je i završilo martirijem žrtvovanja sebe čovjeka za “sovjetsku Hrvatsku”, imali su veće značenje nego što se misli (o tome se na žalost nije dovoljno pisalo i do danas), a šteta je što u našem lijevom pokretu tada nije bilo više stvarnog praktičnog rezultata tih nastojanja, iako je principijelna ispravna titovska linija partije u nacionalnom pitanju bila i uspješni putokaz rasplamsavanju i štovanju nacionalnog u narodnooslobodilačkoj borbi. Mi danas ponovno osjećamo i na svoj specifični način nadahnjujemo se njihovim ispravnim i svijetlim, primjerima.

Za razliku od studije iz 1963. Vaupotičev stil sada je osobniji, angažiraniji, vlastita pozicija neposrednija, nerijetko do granica koje mijenjaju tip diskursa. Iznevjeravajući naime raniji relativno kontrolirani znanstveni govor, čini se da ga autor sada svodi na tip političkog iskaza koji je dominirao u to doba, pa se s pozicije vlasti mogao smatrati ne samo poželjnim (iskrenim ili tek fingiranim, svejedno!), već i svojevrsnim signalom i uvjetom za participiranje u političkoj sferi:

- ... U hrvatskoj književnosti toga razdoblja imamo na žalost, moramo iskreno i otvoreno reći, jedan nezgodni fenomen [...] da se, izuzimajući Krležu, Cesarca i još neke [...] pojavljuju slabiji prilozi nego u tzv. “građanskim” časopisima. Suradnici izrazitih “lijevih” časopisa, počesto vrlo poštene i dobronamjerni ljudi, bijahu diletanti bez kulture, prigodničari ili puki fotografi, “socijalni reporteri”, a kvalitetniji pisci okupljahu se izvan lijevih krugova [...] Ne želim “sukob na ljevici” suziti samo na problem talenta, “hrvatskog jala” i zavisti, ali da u odnosu “socijalnih literata” i lijevih publicista prema Krleži i Ristiću ima mnogo od svega toga neosporno je... –

Među Vaupotičevim sličnim “gorkim konstatacijama” nalazi se i ona o odnosu ljevice prema “izuzetnom liku Miroslava Krleže” te o “mizernoj zastupljenosti hrvatske književnosti u lijevim časopisima”, o “forsiranju Vuka Karadžića” da je i Krležu iziritiralo te je u “Novom listu” (1937) “opravdano jetko i alergično reagirao na tu atrofičnu zaboravljivost i isključivost ‘lijevih’ jasnovidaca koji su talambasima slavili izuzetnost Vukove pojave u povijesti

‘jugoslovenskog’ naroda ovim mislima...” U tom kontekstu, dodaje Vaupotić, logična je pojava i Krležinih *Balada*, njegova obrana kajkavskoga, kritika iliraca i u “Pečatu” ponovno produbljeni književni program hrvatske tradicije od Marulića i Držića, latinista Šižgorića i Česmičkog do Katančića i Mikloušića.

Zaključujući kako je njegov koreferat u kontekstu prijašnjih autorovih istraživanja samo “sintetsko izvlačenje na svjetlo nekih oštrijih teza”, “sukob na ljevici” pokazao je privremenu nadmoć politike nad umjetnošću. No, Kardeljevim govorom u Slovenskoj akademiji te Krležinim i Šegedinovim referatima na književnim kongresima “došlo je do ‘remiziranja’ ali i *trijumfa hereze nad dogmom*”:

- Napredna lijeva literatura ne smije biti tek puko pragmatičke sredstvo uskogrudne političke “platforme” već dubinska stvaralačka vertikala koju spontano provodi individualnim kreativnim procesom sam pisac u svom djelu, u neponovljivom pojedinačnom ostvarenju “umjetnosti riječi”, a ne u općem kanonu nekog normativnog “socijalističkog realizma” koji se mijenja tek u okviru zasada dnevne političke taktike.

Varirajući tezu o književnome robovanju “desnom” i “lijevom” kao opasnome i dugoročno neodrživome, tradicija hrvatske književne i kulturne posebnosti, u nedovoljnoj mjeri poznata i cijenjena sve do 1950. i nove generacije pisaca, dvije su komponente bile ipak povoljnije primane i na ljevici: pisci seljaci i dijalektalne literature. Usprkos sljepilu za neke hrvatske književno-povijesne kontinuitete i “sektaški” odnos prema Krleži i njegovu krugu, lijevi časopisi odigrali su svoju važnu “društveno idejnu i vojnu [sic!] akciju”. Za književnost ostaju važno odvajati osobnosti i njihove “estetske” hereze od općeg, stereotipnog i prosječnog, a ne dogmatski inzistirati ni na “lijevom” sorealističkom kanonu – baš kako to sugerira i Krležin uvodnik u “Danasu”, zaključuje Vaupotić.

3.

Četiri godine poslije, sada već nakon traumatičnoga iskustva Hrvatskog proljeća, u beogradskoj diskusiji o proučavanju periodike s hrvatske strane sudjelovali su Franjo Grčević, tadašnji predstojnik Katedre za srpsku književnost zagrebačkoga Filozofskog fakulteta i kolega mu s Katedre za noviju hrvatsku književnost, Miroslav Vaupotić.¹¹ U diskusiji se odmah nametnulo pitanje nacionalne pripadnosti pojedinih časopisa kao zapravo središnje metodološko pitanje jednoga u početku krajnje praktičnoga i naizgled jednostavnoga posla kao što je to bila planirana izrada bibliografije srpske, prvotno i hrvatske književne periodike.¹²

Okidač je bilo pitanje bosanskoga predstavnika Muhsina Rizvića postavljeno u povodu načela primjene nacionalnih kriterija neovisno o karakteru materije na koju se primjenjuje kao ne samo opasnome nego i književnohistorijski nenaučnome, tj. kako jedan književni list okarakterizirati nacionalnim ako jedan od

---

¹¹ Istorija srpske književne periodike bio je projekt Instituta za književnost i umetnost u Beogradu, iniciran je 1969. u redakciji časopisa *Književna istorija* u kojemu je objavljeno i niz priloga o časopisima (među njima i M. Lončara o hrvatskim časopisima od *Vihora* do *Pečata*) te plan projekta koji je trebao "da razjasni osnovne pojmove Istorije (srpska, književna, periodika), da predstavi njenu strukturu, da pruži periodizaciju srpske književnosti po razdobljima, da pokaže i obrazloži metodološke principe istorije i da ukaže na njen cilj i značaj". Planirana javna rasprava održana je 26. lipnja 1973. u Udruženju književnika Srbije, a sudjelovali su "istaknuti književni istoričari i kritičari iz Beograda i drugih kulturnih centara" (Aleksandar Petrov, Milorad Pavić, Raško Jovanović, Muhsin Rizvić, Aleksandar Pejović, Vaso Milinčević, Franjo Grčević, Branko Milanović, Miroslav Vaupotić, Jovan Deretić i Radovan Vučković). Autorizirani prilozi iste su godine objavljeni u *Književnoj istoriji* (Beograd, VI/1973, br. 21, str. 3-78) otkuda su i uzeti citati u ovome članku.

¹² Srpska je strana nešto bila i napravila, hrvatska pak ništa ne računaju li se bibliografije koje su kao prateći projekt časopisa *Croatica* (1970) sastavljane i objavljivane u *Croatica bibliografije* (29 brojeva 1975-1981.). Proći će nekoliko desetljeća da se i u tome smislu nešto dalje ode. Usp. V. Brešić, *Hrvatska književna periodika 19. stoljeća: studija & bibliografija*, sv. 1-5, Zagreb 2006-07!

elemenata iznevjerava nacionalni okvir, npr. ima suradnika, člana redakcije i čitalaca druge ili treće nacionalne strukture.

Koliko je pitanje bilo delikatno, pokazuje stav hrvatskog predstavnika Franje Grčevića, koji je upozorio:

- Što se tiče ovog nacionalnog kriterija, to je jedan strahovit problem i ne znam kako ćete vi iz njega isplivati, jer je to vrlo delikatna stvar sa svakog gledišta. Imam dojam da onako kako ste vi to obilježili u Elaboratu – to možda nije najsretnije...

Pozivajući se na vlastito iskustvo bavljenja književnim časopisima od “dvadesetak i više godina”, kao zapravo “specijalist” za tu temu, drugi hrvatski predstavnik Miroslav Vaupotić upozorio je na zamke periodizacija književnih časopisa prema stilskim formacijama te uputio zapravo na specifičnu narav ovoga medija u književnoj povijesti koja se ne može poistovjetiti s naravi književnih djela i otuda izvedenih kriterija književne periodizacije. U pitanju iz podteksta diskusije, a to je takozvano nacionalno opredjeljenje pisaca-urednika i situiranje časopisa u nacionalne književnosti, Vaupotić prvo upozorava da “u našim izučavanjima moramo polaziti od dvije premise: široke književnoetičke tolerancije i izrazite znanstvene analitike”. Potom je kao “praktičar književne povijesti” koji ne zna “govoriti zavijeno, u rukavicama nego direktno”, uzeo kao primjere određene lijeve časopise “socijalne literature” u Hrvatskoj čiji su urednici ili duhovni pokretači bili između ostalih Stevan Galogaža i Milan Durman, “po nacionalnosti Srbi iz Hrvatske”. Međutim ako proučimo središnji časopis tog usmjerenja “Književnik”, očito je da je nosio podnaslov “hrvatski književni mjesečnik” i u doba dok ga je uređivao Durman. Po strukturnim principima tradicije u kojoj se “Književnik” javlja, bez obzira na osobu njegova urednika, ovaj je časopis hrvatski, zaključuje Vaupotić. Isto je i s Galogažinim časopisima koji su “hrvatski po kontekstu pojavljivanja i izlaženja u Zagrebu, južnoslavenski po duhovnom bratstvu suradnika, a socijalni po idejama, a naravno i srpski po suradnji publicista i pisaca iz srpske književnosti”. No, donekle je u nedoumici u slučaju časopisa “Da-

nas” (1934), koji je u Beogradu “ali je urednički i književni doprinos Krleže toliko znatan, da ovaj časopis, s više prava nego neke druge, moramo razmatrati zajednički i obostrano u okviru povijesti i hrvatske i srpske književne periodike”.

Vaupotić nadalje posebnim smatra problem časopisa u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori i o njima se mora govoriti “osjetljivo, oprezno i taktički” – “iako tamo gdje su urednici bili isključivo orijentirani na srpske književne krugove i pisce slučaj je nešto lakši, npr. ‘Bosanska vila’”.

Upozoravajući potom kako ne smijemo, iako možemo, naše današnje projekcije književnopolitičke u novoj federativnoj Jugoslaviji, vraćati u prošlost, Vaupotić ističe kako je danas nova realnost, a prošlost je bila drugačija:

- Neka se ne uvrijede možda neke kolege iz Bosne i Hercegovine, ali ja sam istog mišljenja da je *Bosanska vila* izuzetno izraziti srpski časopis, da su recimo *Gajret* Osmana Bikića (1907–1914) i dalje poslije rata i *Prosvjeta* (1907–1914. i ponovno 1918. i dalje srpski časopisi, da je *Nada* hrvatski časopis, da je časopis *Behar* koji su uređivali Muslimani (ali i Hrvati katolici) hrvatsko orijentirani – dakle hrvatski časopis. Druga je stvar što se danas namjerava praviti nova, iz današnjih spoznaja proizišla povijesna slika časopisa u Bosni i Hercegovini i to nitko nikomu ne zabranjuje. Ali ne smije se onda niti obratno činiti, zabranjivati srpskim i hrvatskim književnim historičarima da se *Bosanska vila* ili *Nada* uvrštavaju u srpske ili hrvatske časopise. –

Na ovo je Branko Milanović “u ime književnih historičara iz Bosne i Hercegovine” istaknuo kako oni o tome imaju jedinstveno mišljenje bez obzira na nacionalnu pripadnost: *Behar* i *Gajret* su muslimanska književna glasila u kojima je izražena “bitno duhovna situacija bosanskohercegovačkih Muslimana u tom periodu, kao što je Hrvata u *Nadi*, i kao što je Srba u *Bosanskoj vili*, *Zori*, *Razvitku* i drugima”.

Franjo Grčević prihvaća Vaupotićevu sugestiju o razlikovanju i potrebi definiranja stajališta sadašnjosti i stajališta prošlosti, pa ako se pođe s gledišta suvremenosti, onda tu ima i određenih stavova i obaveza. Mišljenja političkih struktura ne moraju nam se

uvijek sviđati, ali ona su tu, postoje, i mi ih ne možemo mimoići, pa u tome smislu predlaže da pitanje Bosne i Hercegovine, odnosno srpskih časopisa u Bosni i Hercegovini, hrvatskih časopisa i muslimanskih časopisa – “treba izformulirati i razrađivati s gledišta određenog, jasnog stajališta današnje naše političkopravne stvarnosti”.

Ako se, pak, uzme u obzir gledište prošlosti, nastavio je Grčević, onda se, ne može nikako mimoići aspekt jugoslavenstva, koji je bio prisutan u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Srbiji:

- I ovo bi se moglo staviti kao ozbiljan prigovor: recimo, ovo pitanje Srba u Hrvatskoj. Ako se samo nacionalni kriterij uzme, i nacija postavi kao zadnja instancija sve književnosti, onda je to dosta jasno, ali da li je ispravno? Međutim, ako to nije isključiv kriterij, onda će to biti predmet vrlo ozbiljnih diskusija i mogućih prigovora vašem Elaboratu i vašem radu. Jer Srbi u Hrvatskoj se, s jedne strane, razumije se, jer su etnička grupa, mogu tretirati kao dio srpske kulture i književnosti, ali su oni isto tako i dio hrvatske književnosti i hrvatske kulture. Tako je, po mom mišljenju, i s Bosnom...

Pod dojmom kako uvijek nešto mora nekome ponavljati Vaupotić potom dodaje kako na prošlost moramo gledati kao na prošlu stvarnu povijest, ali moramo i poštovati opredjeljenja ljudi, književnika, napose urednika, fizionomiju časopisa i redakcija te kontekst u koji su bili uklopljeni. Ovo je oprimjerio slučajevima Ive Ćipika i Ive Andrića, odnosno Vladana Desnice, Vlade Popovića, Vojina Jelića, Novaka Simića i Čede Price. A u povodu pisaca muslimana nastavio je:

- Već dva decenija i više bavim se izučavanjem i književnih pojava i portreta pisaca Bosne i Hercegovine, pisao sam i pisat ću i nadalje o piscima Muslimanima (...). Smatram da je muslimanstvo osebujan specifičan svijet i slažem se da je danas došlo vrijeme povijesne revalorizacije muslimanstva kao nacionalnog i kulturološkog fenomena uopće i u Bosni i Hercegovini posebno. Jasno je da muslimanska književnost i u prošlosti i u suvremenosti ima neke svoje samostalne izvorne tokove i logično da će se književni časopisi muslimana (*Biser*, *Behar* i ostali) naročito oni između dva rata kao obnovljeni *Gajret* i *Novi Behar* iz da-

našnjih književnih i idejnih spoznaja gledati u jednom drugom kutu promatranja. Pa ta druga suvremena današnja vizija potrebna je i možda će ona dati njima novi duhovni kontekst u kojem će oni tek dobiti svoje puno i društveno i estetsko osmišljenje, to značenje kao muslimanski časopisi. Međutim ti književni časopisi ipak se ne mogu izvući iz konteksta onog vremena i suradnje pisaca muslimana hrvatskih ili srpskih po književnoj i narodnosnoj ustrojenosti. I kao što je postojao slučaj Novaka Simića i Ive Andrića, tako je isto postojao ili postoji slučaj Osmana Bikića, Hamza Hume ili Ahmeda Muradbegovića ili Alije Nametka ili bilo kojih drugih koji su se izjašnjavali i djelovali kao srpski ili hrvatski pisci.

Na ovo je Muhsin Rizvić reagirao riječima:

- Pošto sam se ja bavio tim muslimanskim časopisima i sa današnjeg aspekta i sa istorijskog aspekta, ne bih se mogao složiti sa ovim što je drug Vaupotić iznio. Evo o čemu se radi.

Ja sam napisao monografiju o muslimanskom časopisu *Behar*, a pisao sam i o drugim časopisima ovog razdoblja, pa ću iznijeti samo činjenice [...] radi se o jednoj istoj nacionalnoj strukturi, muslimanskoj, koja je proživljavala i urednike i saradnike i čitalačku publiku i strujala iz lista u list.

Prema tome, stvar je u strukturi, drugovi, a ne stvar nekakvih etiketa, povremene saradnje u okviru srpske ili hrvatske sfere. Treba stvari dinamički posmatrati, istorijski, naučnokritički, i sa današnjeg stanovišta i sa istorijskog stanovišta.

To sam rekao više kao malu referencu. Mi se, uostalom, nismo ovdje sastali da govorimo o jugoslovenskoj književnoj periodici, nego o srpskoj književnoj periodici, ali u vezi sa ovim nacionalnim problemom došlo je, mislim, do izvjesnih nesporazuma koje treba objasniti i sa ove strane.

Diskusija je okončana – riječima njezina moderatora Aleksandra Petrova – u duhu “elastičnost, tolerancija ili trpeljivost” i zaključkom kako “nema čvrstih shema na onim rizičnim granicama, nema svojatanja i nema ničega što ne bi bilo inspirisano književnim, nacionalno – u smislu: dobrim nacionalnim razlozima, i onim duhom tolerancije koji i karakteriše ovo podneblje”.

4.

Ostavljajući po strani moguće dojmove koje pojedine teze ove beogradske diskusije ili opći ton mogu ostaviti na današnjeg čitatelja iza kojega je iskustvo raspada Jugoslavije i ratovi vođeni na teritoriju bivše zajedničke države, nekoliko stvari upada u oči koje povezuju i obilježavaju sva tri Vaupotićeva priloga.¹³

Prvo je tretiranje časopisa kao eminentno političkih činjenica, odnosno pokazivanje kako časopisi kao društveni i tekstualni proizvodi nikada nisu neutralni. Oviseći o društvenom kontekstu, oni proizvode i oblikuju ideologeme, tj. dubinske semantičke strukture koje usmjeravaju i reguliraju ideologije i njihove političke prakse. Drugim riječima, časopisi reguliraju odnose moći u društvu pri čemu i sami pretendiraju na raspodjelu te iste moći. Književni povjesničar i kritičar Miroslav Vaupotić u osnovi polazi od ove teze i časopise tretira kao specifičan vid društvene prakse pogodaajući time samu bit njihove medijske naravi.

Drugo je interferiranje različitih diskurzivnih međusobno hijerarhiziranih slojeva koji su u manje ili više skrivenome konfliktu, odnosno u statusu kontrolirane koegzistencije, dok je sama narav toga konflikta najmanje znanstvena, a koegzistencija uvjetno podnošljiva. U igri diskurzivne moći i nemoći naratološka pozicija Vaupotićeva književnopovijesnog subjekta oscilira, tj. mijenja se prvenstveno s obzirom na strategije i signale koje dolaze iz sfere politike i njezinih centara moći. Pa čak i kada poseže za književnim argumentima, npr. za Krležom na kojega se inače

---

¹³ Posebna bi analiza sasvim sigurno pokazala kako je raspad, odnosno rat početkom devedesetih bio diskurzivno pripremljen mnogo ranije, pa tako i unutar iste diskusije čiji je zaključak već u trenutku kada je bio izgovoren zvučao u najmanju ruku cinično, ako ne i zlokobno. O tome u radovima Ive Žanića: *Mitologija inflacije: govor kriznog doba* (Zagreb, 1987.), *Smrt Crvenog fiće: članci i ogledi 1898-1993*. (Zagreb, 1993.) i *Prevarena povijest: guslarska estrada, kult hajduka i rat u Hrvatskoj i BiH 1990-1995*. (Zagreb, 1998.)!

najčešće poziva – citatno ili parafrastički – ne radi se o Krleži do 1939. godine, već o onome Krleži kojega je komunistička vlast u međuvremenu pretvorila u jedan od svojih simbola. Oslanjajući se na aktualni politički kontekst i njegov diskurs moći, Vaupotić je u svojoj politički autsajderskoj, a zapravo inferiornoj poziciji dopuštao da ga isti diskurs u velikoj mjeri limitira i formatira. Jer da bi uopće govorio, pristao je da govori iz njega ili barem tako da izgleda kao da govori iz njega, što je najbolji indikator za komunikacijski čin tipičan za totalitarna društva.¹⁴ Tako ga je isti diskurs učinio istodobno i jakim i slabim, u svakome slučaju nekonzistentnim, nerijetko ambivalentnim, dok je na drugoj strani upravo vlastitom nekonzistentnošću kao oblikom subverzije ukazivao na svojevrsno naličje diskurzivne moći kao ne nužno represivne, već da, između ostaloga, može biti i – produktivna.

U tome paradoksu Vaupotić se svojim pionirskim radovima o časopisima nametnuo kao prvi hrvatski moderni analitičar tiskanih medija u nacionalnoj kulturi i to u trenutku sve veće njegove ugroženosti novim, elektroničkim medijima. Iz toga paradoksa, koji se na Vaupotića dvojako reflektirao – znanstveno i egzistencijalno – ono što ga je eventualno moglo ako ne “spasiti”, a ono svakako osnažiti bila je metodologija.

No, Miroslav Vaupotić nije bio Stanko Lasić.

---

¹⁴ Usp. Dubravko Škiljan, *Javni jezik*, Antibarbarus, Zagreb 2000! – Pojam diskursa ovdje se odnosi na način na koji je govor povezan s različitim društvenim fenomenima, a podrazumijeva tumačenja R. Barthesa, M. Foucaulta, J. Lacana, J. Kristeve, J. Derrida i drugih autora za koje je – načelno govoreći – diskurs sustav značenjskih praksi koje reguliraju društvene odnose. U našem slučaju može se kao oblik javnoga diskursa izdvojiti politički diskurs specifičan upravo po tome što ima konkretnu političku svrhu, tj. konstituirati ne bilo koju, već određenu javnost te regulira odnose svih sudionika odajući pri tome vlastitu retoriku i načine manipulacije jezikom. Usp. prilog Teun A. van Dijka *Discourse, power and access u: Texts and Practices: Readings in Critical Discourse Analysis* (ur. C. R. Caldas-Coulthard i M. Coulthard), London 1996, str. 84-104!